અર્પણ પત્રિકા.

મહેરબાન ખંડુભાઇ ઇંદ્રજીત દેશાઇ, એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટર સાહેબ; જામનગર સ્ટેટ.

સવૈયા—એકત્રીશા.

શાણા છો સરદાર અતિશેં, વિવેકીને વળી વિદ્યાવંત,
કેળવણીની વૃદ્ધિ કરવા, ખચિત ચિત્તમાં રાખી ખંત;
દિલથી પ્યાર અપાર જણાવી, ઘો છો વિદ્યા કેરૂં દાન,
ખંતીલા બહુ ખંડુભાઇ, સજ્જનમાં પામ્યા સન્માન. ૧
લઇ સરસ કેળવણી સ્કૉલર, આનંદી નિરખું છું આજ,
પ્રતાપ આપ તણો સહુ માની, આશિષ આપે છે શિરતાજ;
વિધ વિધ યત્ન વડે વિદ્યાદઇ, બહુજ બનાવ્યા વિદ્યાવાન,
ખંતીલા બહુ ખંડુભાઇ, સજ્જનમાં પામ્યા સન્માન.
પાલીતાણા રાજદુર્ગમાં, રહિને પ્રેમ સંપાદન કીધ,
જરૂર વળી જન જાણે છે કે, જામનગર માંહે જશ .
જામ જશાજીએ પણ આપે, આપ્યું ઇંગ્લિશનું બહુ જ્ઞાન,
ખંતીલા બહુ ખંડુભાઇ, સજ્જનમાં પામ્યા સન્માન.
કાગળ રણમાં વિજય કરીને, રાખ્યું સરવે સ્થળમાં નામ,
ઇંદ્રજીત સુત આજ નિહાળું, ઉજળી કિરતી ઠામો ઠામ;
સેવક મોતીચંદ સ્નેહથી, અરપે પુસ્તક ચતુર સુજાન,
ખંતીલા બહુ ખંડુભાઇ, સજ્જનમાં પામ્યા સન્માન

પ્રસ્તાવના.

હાલમાં તમામ ગૂજરાતી સ્કૂલમાં ચાલતા "ગૂજરાત દેશના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ" ને આધારે આ ન્હાનું કવિતા રૂપ પુસ્તક લખી, છપાવી બહાર પાડવામાં આવ્યું છે, વળી તે ભણનાર વિદ્યાર્થીઓને તેમજ ભણાવનાર શિક્ષકોને સરળ થઈ પડે ને આનંદ આપે એટલા વાસ્તે ઘણી સંભાળથી જાણીતા શબ્દોજ વાપર્યા છે અને જે હકીકત સદરહુ ઇતિહાસમાં છે, તે સઘળી કનાર [illegible] છે; તોપણ તેની અંદર જે કંઈ દોષ જણાય તેની સૂચના [illegible] ઉપકાર સાથે સુધારવામાં આવશે.

આગળના થઇ ગએલા રાજા અને હાલના રાજાઓન [illegible] માતમાં શો તફાવત છે તે સરખામણી કરવાથી માલૂમ પડે [illegible]જ બુદ્ધિ વધે છે, રાજનીતિ વિષે ખબર પડે છે, ગવ ટળ [illegible]ે, મનને શાન્તિ મળે છે, ધીરજ વધે છે, આનંદ પમાયછે [illegible]ાળું દિલ થાય છે, મનમાં હિમ્મતનો જુસ્સો આવે છે અ[illegible] [illegible]ું સંસારિક જ્ઞાન મળે છે, જેથી તમામ સારાસારનું ભાન થ[illegible] [illegible]ેટલે દુનિયામાં કેવી રીતે ચાલવું; તેમજ પરમેશ્વરની ભક્તિ [illegible] જ્ઞાન પણ વધે છે, એ આદિ ઇતિહાસ શીખવાના ઘણા [illegible] માટેજ બીજી કેળવણીની સાથે ઐતિહાસિક કેળવણીની [illegible]રજે જરૂર પડે છે; આ તમામ બાબત મહેતાજીએ [illegible] [illegible]ંએથી સમજાવવી; અને બરાબર હકીકત ઇતિહાસમાંથી [illegible]ેથી સમજાવ્યા બાદ આ ચોપડીનો ટેક્સ્ટ બુક તરીકે [illegible]ાથી અવશ્ય ફાયદો મળશે.

લિ. કર્તા.

ગુજરાત દેશના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસનું

કવિતા રૂપ વર્ણન.

દોહરો.

આવી વસ્યા આ દેશમાં, જુગમાં ગુર્જર લોક,
નામ કર્યું ગુજરાત* આ, જાણો સર્વ છયોક.

લાવણી. સવૈયાને ઢાળે.

દ્વારિકામાં રાજ હતું શુભ, જાદવવંશી કૃષ્ણતણું,
એક સમે સોમનાથતણી, જાત્રા કરવા માણસ ગયું ઘણું;
કેફ કરીને તે વેળા ત્યાં, એક બીજાથી બહુ બાઝયા,
નાશ થયો નિજ રાજતણો પણ, લડતાં લેશ નહિ લાજ્યા
ગઇ ગાદી વલભીપુર નામે, પછી થયું પંચાસર રાજ,
અણહિલપુર પાટણમાં રાજા, વડો થયો પછીથી વનરાજ;
છેવટ સામતસીંહ ચાવડો, દુરગુણી નબળો નિવડયો,
ભાણાને મારી મુળરાજતે, રાજતણો વારસ થઇ પડયો.
સોળંકીની સત્તા જામી, ત્રણસોને બે વર્ષ લગી,
ભીમ કરણ સિધ્ધરાજ શુરાને, શત્રુ કોય શક્યા ન ડગી[2];
સોળંકીમાં છેવટ નબળો, રાય થયો ત્રિભુવન પાળ,
વાઘેલા વંશી વીશળદે[3], તે વેળા આવ્યો તતકાળ.

---

* એવું પણ કહે છે કે— દોહરો.

ગુર્જર રહુ ભટારકે, સ્થાપ્યું વલભીરાજ.
એ પરથી ગુજરાત આ, નામ કહ્યું છે આજ.

૧ ગયું. ૨ ડગાવી. ૩ વિશળદેવ.

બાપેતાની સત્તા જામી, સાઠ વરસ સુધી શીકાર,
વિનાશ કાળે વિપરિત બુદ્ધિ, કરણરાયને સુઝોયાર;
પ્રધાન પોતાના માધવના,[1] નાર ફૂટડી જોઇ ઘણી,
કબજે કરવા ધારી મુક્યો, માધવને કચ્છ દેશ ભણી. ૫
માધવને એ ખબર થવાથી, દિલ્હી જઇ ફરિયાદ કરી,
અલાદિને એથી ખુશ થઇને, લડવા ફોજ મુકી જબરી;
કરણ લડયો બહાદુરીથી પણ, અજાણતાં હલાં કીધાં,
છેવટ કરણ તણી રાણીને, યવનોએ નિજ હાથ લીધી. ૬
કરણ તણી રાણીને પરણ્યો, એ રીતે દિલ્હી સુલતાન,
વળી તેમની બેટીને નિજ, પુત્ર સાથ પરણાવી જાણ;
કરણ બિચારો રવડી રખડી, મુઓ એજ રીતે નિરધાર,
ખાવર તણું ઇચ્છી અંતરથી, ખોયું નિજનું નકી વિચાર. ૭

——(०)——

વલ્લભી રાજની હકીકત.

દોહરા.

ભાવનગરથી ઉત્તરે, થોડા ગાઊ દૂર,
વળા ગામ પાસે હતું, મોટું વલભીપૂર. ૮
ક્યારે તે સ્થાપન થયું, વળી વસ્યું શી રીત,
ક્યારે નાશજ પામીયું, નથી જણાયું ખચીત. ૯
વલભીપુરની ગાદીપર, થયા અઢાર નરેશ,
તેમાં છેલ્લા પાંચ તે, વખણાયા છે બેશ. ૧૦

૧. માધવ અને કેશવ નામે નાગર બ્રાહ્મણ કારભારી હતા. તે માધવને કચ્છમાં ઘોડા લેવા મોકલ્યો ને કેશવનું ખુન કરી સ્ત્રીને પરણ્યો.

પંચાસર રાજ્યની હકીકત.

દોહરા.

પંચાસરમાં ચાવડા, રજપુત કેરૂં રાજ,
પ્રથમ હુવો ગાદીપતી, જયશિખરી મહારાજ. ૧૧
છસોછનું ઈસ્વીસને, કરવા લાગ્યો રાજ,
પચા વરસમાં તેમણે, પૂર્ણ વધારી લાજ. ૧૨
કલ્યાણી નગરી વિષે, કનોજ દેશની માંય,
એ વખતે વખણાયલો, ભુવડ[1] ભૂપતિ ત્યાંય. ૧૩
જયશીખરની કીરતિ, આબાદીની વાત,
શંકર દવિએ ભુવડની, પાસ કહી સાક્ષાત. ૧૪
લોભાયું મન ભુવડનું, લડવા થ્યો[2] તૈયાર,
મોકલિયો ઝટ મીરને, પણ તે પામ્યો હાર. ૧૫
ભુવડ હામ બીડી ચડયો, પંચાસર પર પંડ,
બાવન દિન ઘેર્યું નગર, દારૂણ જામ્યું દંદ. ૧૬
જયશિખરે સુરપાળને, કહ્યું વચન એ વાર,
બચવું બહુ કુસ્કેલ છે, રે શાણા સરદાર. ૧૭
હવે તાહરી બેનને, વનમાં મૂકી આવ,
તેના ગર્ભ તણો કરે, તે પરૈજ બચાવ. ૧૮
પ્રસવે તેને પુત્ર જો, હોય પ્રભુની મ્હેર.

---

૧. આ રાજાને સોળ જોધ્ધા હતા તેનાં નામ. ૨ થયો.

દોહરો.

અંદ, દંદ, ભટ, વેદ, વિર, સિંહ સિંધુ, ગિર, ધિર,
સામત, ધિમત, ધનવી, પદ્મ, ભીમ, મહારથી મીર.

તો જાણ્યું છું કામહિત, જાણે નાહિં વેર. ૧૯
ભુવડ અને જયશિખરની, લડાઇનું પરિણામ,
આખર આવ્યું તે કહું, તેથી જાણ તમામ. ૨૦
જોદ્ધા જયશીખર તણા, ખૂટ્યા જેણીવાર,
લડતાં રણમાં તે પડ્યો, છેવટ પામી હાર. ૨૧
ગયું હવે ગુજરાત આ, રાજ ભુવડને હાથ,
પ્રધાન મૂકી પંડનો સ્વદેશ ગયો[3] સૌ સાથ. ૨૨

વનરાજ ચાવડો.

દોહરા.

જયશીખરની રાણીને, પ્રસવ્યો વનમાં પુત,
આ રીતે મોટો થયો, તેની દઉં સમજૂત. ૨૩
ભલી મળી કો ભીલડી, રક્ષણ કીધું રોજ
કુંવર ગુપ્તાં રાણીએ, મનથી માની મોજ. ૨૪
વનમાં માસ છ વીતિયા, ત્યાં આવ્યો[1] જતિ એક,
પટરાણી જયશિખરની, જાણી હોય વિવેક. ૨૫
કુંવરની રેખા અને, નિરખી રૂપ અનૂપ,
જાણ્યું જતિએ એ થશે, ભાગ્યશાળી મહાભૂપ. ૨૬
એમ વિચારી આશરે, તેડી ચાલ્યો બેય,
રક્ષણ રોજ કરી ભલું, હિમ્મત રૂડી દેય. ૨૭
વનમાં કુંવર અવતર્યો, નામ ધર્યું વનરાજ,
બાર વરસની વય થતાં, બહાદુર થયો રે મહારાજ. ૨૮

ગયો.
શિલગુણસૂરી ૨. જૈન.

મામાની સંગે રહી, શીખ્યો યુદ્ધ તમામ,
બારવટામાં બે જણા, જતા ધરી મન હામ. ૬૯
પણ મામાના મરણથી, ઓથ ગઈ જે વાર,
સૌ મિત્રોની સહાયથી, નડી ન બ્હીક લગાર. ૭૦

હરિગીત છંદ.

ગુજરાતમાં આ અવસરે, બહુ જોર ભૂયડ ભૂપનું,
વનરાજને તેથી કરી, સંકટ નડ્યું વનનું ઘણું;
આપેલ મીનળદેવીને, ભુવડે ઉપજ ગુજરાતની,
તે પાસથી બહુ લૂટ મળી, વનરાજને બલિવાનની. ૭૧

સવૈયો.

મીનળદેવી તણાં માણસો, લઈ ખજાનો એક સમે,
જતાં હતાં ગુજરાત ભણીથી, કહું છું તે સાંભળજો તમે;
તેના ઉપર લૂટી પડીને, વનરાજે લઈ લીધું તમામ,
એ દોલતથી સરસ્વતીતિર, અણહિલપુર* વસાવ્યું ગામ. ૭૨

દોહરો.

શુદ વૈશાખી પૂનમે, જન્મ[1] થયો શ્રીકાર,
સાઠ વર્ષ લગી એમણે, ચલાવિયો અધિકાર.

દોહરો.

અણહિલપુર પાટણ વિષે, પટો થયો વનરાજ,
[2]યોગરાજ એના પછી, જાણી લ્યો ક્ષેમરાજ.

---

* ઇ. સ. ૭૪૬ માં અણહિલ ભરવાડના નામથી વસાવ્યું

૧ વિક્રમ સંવત ૭૫૨.

૨ બીજું નામ વિજયસીંહ એ રાસમાળામાં કહિ છે

ભૂવડ ઉર્ફે પિથુ થયો, વીરસીંહ રણધીર,
રત્નાદિત્ય રાજા ઘણો, સાચો શૂર શરીર. ૩૫
અપરાધીને દેશથી, કાઢી મૂકી દૂર,
પ્રજા સદૈવ સુખી કરી, મનમાં રહી મગરૂર. ૩૬
નબળો ને દુરગુણી થયો, સામતસીંહ અતુલ,
મુળરાજે મામા તણું, મારી કાઢયું મુળ. ૩૭

———(:૦*૦:)———

સોલંકી વંશ.

સવૈયા એકત્રીશાને ઢાળે.

* ભૂવડ કેરી છઠી પેઢીએ, ભુવનાદિત્ય થયો છે જાણુ,
તેના કુંવર રાજ બીજને, દંડક એ ત્રણ ઉરમાં આણુ;
રાજતણો મુળરાજ[1] કુંવર તે મામાને હણી બેઠો પાટ,
વર્ષ પચાવન રાજ કરીને, પાપતણો મન કીધ ઉચાટ. ૩૮
કુંવર પોતાના ચામુંડને, બોલાવીને પછી સોપ્યુ રાજ,
પોતે તિરથ કરવા ચાલ્યો, કરવા પાપ નિવારણ કાજ;
ચામુંડ ચિત્તમાં ચિત્ત ચાલી, ઉપજ વધારી રાજતણી,
વલ્લભને ગાદી આપી ગ્યો, તિરથ કરવા કાશી ભણી. ૩૯
ત્યાં મારગમાં માળવદેશ-તણો ભુપતિ આડે આવ્યો,

---

* કલ્યાણીનો રાજા.

[1] આ મૂળરાજે તૈલપણ, સોરઠના ગ્રહરિપુ, ને લાટ દેશના
તે લડાઈમાં જીત્યા. તેમજ કચ્છના લાખાને લડાઈમાં મા-
રી અજમેરના રાજાને દંડ આપી પાછો વાળ્યો.

વલ્લભને એ ખબર થવાથી, વેગે વાર વડી લાવ્યો;
દૈવ ગતિથી વલ્લભને તન, શિતળાકેરો રોગ થયો,
એજ વખતમાં જીવ જવાથી, ચામુંડ ઝટપટ પાટણ ગયો. ૪૦
તેથી નાનો કુંવર દુર્લભ-સેન હતો જે શિવનો દાસ,
તેને ગાદીપર બેસાડી, શુકલતિર્થે ગયો તે ખાસ;
દુર્લભસેને દીધું ભત્રિજ, ભીમદેવને આખર રાજ,
એહ ભીમ આજે વખણાયો, બાણાવળી નામે મ્હારાજ. ૪૧
એની વેળા ગીજનીનો સુલતાન સવારી લઇ આવ્યો,
ટકર લિધી બે દિવસ સામે, મહમુદ લેશ નહિ ફાવ્યો:
અંતે જંગ મચ્યો જબરોને, દુર્લભ, ભીમ, લડયા ભારી,
આખર બન્ને હાર્યા તોપણ, ભીમે કેર કર્યો કારી[૨]. ૪૨

દોહરા.

છેવટ નાશી છૂટતાં, વરતાવ્યું રમખાણ,
હજાર* ત્રણ વનો તણો, મારી કાઢયો ઘાણ. ૪૩
સોમનાથની મૂરતી, મહમુદ તેણી વાર,
તોડીને ધન લઇ ગયો, ગણતાં નાવે પાર. ૪૪

કવિત અથવા મનહર.

કચ્છ દેશ માંહીં કંથકોટ તણા કિલા વિષે,
બિતિથીજ ભીમ ભાગી, એ વેળા છુપાયોતો;
સોમનાથ તણી લૂંટ, લેઇ કંથકોટ ભણી,
મહમુદ મરણીએેા, થઇ પુંઠે ધાયોતો:

---

૨. કારમો—નાઇ સરખો. * ત્રણ હજાર.

ભીમ ત્યાંથી નાશી ગયો, શત્રુને ન વશ થયો,
કુષ્ટ મહંમુદ, દેશ જતાં અથડાયોતો;
પાણી વિના પોકારીને, મુઆં માણુસો પોતાનાં,
એ વેળાએ કષ્ટથી તે, અનહદ કાયો તો.[1] ૪૫

દોહરો

માર પછાડ કરી ગયો, મહમુદ જેથી વાર,
ભીમે આવીને પછી, ચલાવિયો અધિકાર. ૪૬

સવૈયા

એક સમે માળવાના રાજા, ભોજે લેવાને ગુજરાત,
પોતાનો સરદાર મુક્યો તો, ભીમે ઉર રાખી એ વાત;
સંપ કર્યો કાશીના રાજા, કરણ તણી સાથે નિરધાર,
ચડાઈ કીધી માળવપરને, ભોજ મરણ પામ્યો એવાર. ૪૭
કરણે ધારા નગરી ઉરકે, લૂટયો ઉજ્જનનો ભંડાર,
ભાગ ન આપ્યો ભીમદેવને, તેથી એમાં થઇ તકરાર;
માળવની ઉપજ તે આખર, ભીમે લેવી એમ ઠર્યું,
એક બીજાએ ઉરમાં સમજી, સમાધાન શુભરીત કર્યું. ૪૮

હરિગીત છંદ.

ગુજરાતમાંથી જે સમે, ગિજની ગમુદ પાછો ગયો,
મારગ જવાનો એ તણો, અજમેર પતિ રોકી રહ્યો;
વખત વિશળદેવ ભૂપે, ભીમને બોલાવિયો,
યા મદદ કરવા ઘણા, પણ ભીમ ભૂપ ન આવિયો. ૪૯

---

[1] થયો હતો.

દોહરા.

લશ્કર લઇ આવ્યો પછી, વિશળદે[1] એ વાર,
જોર કરી લડવા જતાં, ભીમે ખાધી હાર. ૫૦
વીસલનગર વસાવજો, જુદ્ધ થયું જે ઠામ,
પ્રધાનથી[2] ધન લેઇને, કબુલત લીધી આમ. ૫૧

સવૈયા.

સીધ અને ચંદીના રાજા, કરતા ભીમતણું અપમાન.
તેને તાબે કીધા ભીમે, ખેંચી ખાસ પોતાનું સ્થાન;
પચા[3] વરસ સુધી કીધું વળી, પરાક્રમી એ ભૂપે રાજ,
તેના કુંવર ક્ષેમરાજ વળી, કરણ અને જાણો મુળરાજ. ૫૨
ભીમે ઇશ્વર ભક્તિમાં નિજ, ઘડપણ કેરો કાળ જાય,
ક્ષેમરાજને રાજ આપતાં, જણાવી મરજી સાથ ...;
તેથી રાજ કરણને સોંપી, જઈ વસ્યો તીરથમાં રાય,
ઇન્સાફી એ ભીમ ભૂપતિ, સાચવતો રસ્તો જે જાય. ૫૩

દોહરા.

ભીમદેવના વખતમાં, વણીક વીમળશાહ,
બહુ દેરાં બંધાવિને, વરતાવી ગયો[5] વાહ. ૫૪
આબુપર દેલવાડમાં,[6] આરાસુરપર એમ,
દેરાં શુભ બંધાવિયાં, પૂર્ણ પમાડે પ્રેમ.

સવૈયા.

કોળી રાજાઓને જીતી, કરણે મજબુત રાજ કર્યું,

---

૧ વિશળદેવ. ૨ પ્રધાન મારફતે. ૩ પચાસ.
૫. ૬ દેલવાડામાં.

મોઢેરા[1] પાસે વર્જો મોટું, તળાવ બાંધી નામ ધર્યું;
નગરી કરણાવતી વસાવી, એ સ્થળ અમદાવાદ દિસે,
એ આદિ શુભ કામ એમણે, કીધાં બાવીશ વર્ષ વિષે. ૫૬
રાજા કરણ પડ્યો તે વેળા, નાની ઉમ્મરનો સિધરાજ,
તેથી તેની માતા મીનળ–દેવી કરવા લાગી રાજ;
એક વખત બાળા રાજાને, લઈને ફરવા ગઈ ગુજરાત,
ચડિ આવ્યો માળવનો રાજા, યશોવરમાએ જાણી વાત. ૫૭
પ્રધાન તેના શાન્તિદાસે,[2] ધન આપીને કીધ વિદાય,
સિદ્ધરાજને માલુમ થવાથી, વાત ન રૂચી દીલ જરાય;
તે વેળાએ તળાવ પૂરું, સહસ્ત્રલીંગ તણું કરી કામ,
બાર વરસ તે સાથ લડીને, બહાદુરીનું કીધું કામ. ૫૮
અંતે ધારા નગરી જીતી, હૈડામાંહે આણી હામ,
માળવપતિને કેદ કરીને, આણ્યો અણહિલપુર જે ઠામ;
સુધરેલી રીતી પરમાણે, રાખી સારી રીતે ધ્યાન,
ઔદ પણું પોતાનું દિલથી, દરશાવ્યું દઈને સનમાન. ૫૯

દોહરા.

પાલનપુરમાં જનમિયો,[3] સિદ્ધરાજ જેસંગ,
લાયક વયનો તે થઈ, જીત્યો[4] જબરા જંગ. ૬૦
સોરઠમાં મંઝેવડી, ગામ તણો કુંભાર,
હડમત નામે જે હતો, જંગલમાં ફરનાર. ૬૧

ટણની દક્ષિણે ૨ સામતુ બીજે મુંજાલ, અને ઉદાએ
ાટ કરતા હતા. ૩ જન્મ્યો. ૪ એવું કહે છે કે, તે-
જીત્યા.

જંગલ માંહેથી જડી, [1]કુંવરી તેને એક,
ઉછેરી મોટી કરી, આણી ઉર વિવેક. ૬૨
કરેલ સગપણ તેમનું, સિદ્ધરાજની સાથ,
પણ તે રાણકદેવીને, પરણ્યો સોરઠ નાથ. ૬૩
તેથી રાખેંગારપર, સૈન્ય લઇ એ વાર,
ગુર્જર મહારાજા ચઢયો, લડયો વરસ તે બાર. ૬૪
અંતે રાખેંગારના, ફૂટયા બે ભાણેજ,[2]
જૂનાગઢ કિલ્લા મહીં, પેઠું સૈન્ય સહેજ. ૬૫
જામ્યું જબરૂં જુદ્ધને, માર્યો રાખેંગાર.
વળી દેવીના બાળ બે, માર્યા એણીવાર. ૬૬
ક્રોધતણા આવેશમાં, સિધરાજે એ રીત,
ઝાલીને આણી પછી, રાણકદેવી બાચીત.
પુનરલગ્ન કરવા કહ્યું, સિધરાજે નિજસંગ,
સતી થઇ દેવી પછી, શીળ ન કીધું ભંગ. ૬૮
આજે પણ વઢવાણની, પાસે દેરી પેખ,
રાણકદેવી નામનો, છે જૂનો જ્યાં લેખ. ૬૯

સવૈયો.

શાકંબરી ઉર્ફે અજમેર, તણો રાજા જે અરણોરાજ,
તેની પુત્રીને પરણ્યો તો, પ્રથમ મહારાજા સિધરાજ;

---

૧ એવું કહે છે કે,—સિંધના શપાળ રાજાએ કું
વીને કંઇ વહેમને લીધે જંગલમાં નાંખી દીધી ઇ.
તથા વિશળજી.

પણ અણગમતી પછી જણાતાં, મૂકી દીધું એ અજમેર,
તેથી એને યુદ્ધ થયું ને. અરણોરાજ નમ્યો શુભ પેર. ૭૦

દોહરા

ઉત્સાહી સિધરાજ નૃપ, કર્યા સુખી સૌ લોક,
કૂવા વાવ તળાવને, દેરાં કીધ અથોક. ૭૧
ધર્મ સંબંધી સર્વને, આપી છૂટ અપાર,
પોતાનાજ પરાક્રમે, વધારિયો વિસ્તાર. ૭૨
સોરઠને કચ્છ જીતિયા, અચળેશ્વર પણ એમ,
ચંદ્રાવતીના રાયને, કીધો કબજે તેમ. ૭૩
આબૂ તેમજ માળવા, સઘળે ફરતી આણ,
કોલ્હાપુર દક્ષીણમાં, તે નૃપ ડરતો જાણ. ૭૪

છપ્પય છંદ.

મુળરાજે રાખેલ, જેહ રૂદ્રમાળ[1] અધૂરો,
સિધરાજે તે સઘ, સુધારી કીધો પૂરો;
ઓગણપચા વર્ષ, રાજ કર્યું વળી તેણે,
આ ગુજરાતે નામ, મહોટું કાઢયું જેણે;
એવા એ સિધરાજને, એકે પુત્ર હતો નહિં,
ઓરમાન કાકો હતો, ક્ષેમરાજ વંશજ મહીં. ૭૫

દોહરા

કુંવર આ ક્ષેમરાજનો, જાણો દેવપ્રસાદ,

---

[1] [illegible]ની વિશેષ માહીતી પાંચમી ચોપડીનો પાઠ ૪૨ શો.

તનો ત્રિભુવન પાળતે, અંતર આણો યાદ.
ત્રિભુવનને ત્રણ કુંવરો, કુંવરીઓ બે જાણુ,
મહીપાળ મુખ બોલીને, કિરતીપાળ પ્રમાણુ.
ત્યારપછી ત્રીજે વડો, કુમારપાળ ભુપાળ,
અણગમતો સિધરાજને,[1] લાગ્યો જેવો કાળ. ૭૮
તેને પકડી પાડવા, કીધા યત્ન હજાર,
તેથી કરી પરદેશની, આપદ વેઠી અપાર. ૭૯
ત્રિભુવનની બે કુંવરી, પ્રેમળદેવી પ્હેલ,
બીજી દેવળદેવીને, કાશ્મિર ભુપ પરણે ૮

સવૈયા.

કુમારપાળ ખંભાત ગયોતો,[2] યોગી વેશે એક સમે,
કહ્યું હતું **હેમાચાર્યે** કે, રાજ પામશો નિશ્ચય તમે;
એવાં શુભ હિમ્મતનાં વાયક, સુણ્યાં જતી મુખથી જેસાર,
ઉદાયન[3] પાસેથી ધન લઇ, માળવ જાવા થયો તૈયાર. ૮૧
કાળ થયો સિધરાજ તણો તે, ખબર મળ્યા માળવ મોઝાર,
કોડ ધરી કુમારપાળતે, પાટણમાં આવ્યો એ વાર;
મળી સહાય બનેવીની[4] વળી, સામંતો મંત્રિયો સહ,
બેસાડયો પાટે તે વેળા, પચાસ વર્ષ થયાં તાં[5] પુર.

---

૧ સિદ્ધરાજને હાથ જોઇ એક જનોએ કહેલ કે, તમારા
કુમારપાળ ગાદીએ બેસશે, આ વાત સિદ્ધરાજને પસંદ ન
થી તેને મારવા ઘણાં કાવતરાં કર્યા. ૨ ગયો હતો
ભયથી) ૩ કુમારપાળનો મિત્ર. ૪ કહાનદેવની. ૫

દોહરો.

કુમારપાળ શુરે ઘણા, સરદારોનાં ઝુંડ,
જુધ્ધ કરીને હરાવીયા, સરવે ભૂપ પ્રચંડ. ૮૩

હરિગીત છંદ.

નાગોરના નૃપ આનને, જખમી કરી તાબે કર્યો,
માળવ પતીનો જાતથી, જઈને પરાજય આદર્યો;
કોકણુ પતિપર બે[૬] વખત, હલ્લાં કરી કબજે કર્યો,
આંબા મલીકાર્જુનને, મુખતાર[૭] ત્યાં પોતે ઠર્યો. ૮૪

દોહરા.

ત્રીશ વરસ વીતી ગયાં, ભોગવતાં જ્યાં રાજ,
રક્તપીતના રોગથી, મર્ણુ થયું મહારાજ. ૮૫
પુરણુ પ્રતાપી એ હતો, વિદ્યાવાન વિશેષ,
જૈન ધરમને માનતો, કીધાં દેરાં બેશ. ૮૬
સોમનાથ દેવળ વળી, સમરાવ્યું ધરિ કોડ,
ગ્રંથ ઘણા સંગ્રહ કર્યાં, જૈન ધર્મના જોડ. ૮૭
પુત્ર નહોતો પાછળે, પણ અધવ મહિપાળ,
ગાદીપર બેઠો પછી, તેનો તન અજેપાળ ૮૮
દ્વેષી શ્રાવક ધર્મનો, દેરાં તોડયાં તુર્ત,[૧]
આખર ભટાદિને હણ્યા, જવા જૈનનું મૂળ. ૮૯
ત્રે રાજ કિધે થયાં, વર્ષ હજી જ્યં ત્રણ,

---

૬ કોકણ્યો હતો. ૭ મુખત્યાર.
૧ થઇ શકે તેમ. ૨ ઉદયન મંત્રીનો દીકરો.

કટાર[૩] કાઇ પેળીગે, મારી કીધું મણું.

ભુજંગી છંદ.

અજેપાળ રાજા મુઓ જેટવારે, હતી ભીમભોળા તણી સહાય ત્યે
કિધું નાયકાદેવીએ રાજકાજ, હતો બાળરાજા ભોળો મૂળરાજ.

દોહરા.

એ વેળા ચડિ આવિયો, શાહબુદ્દિન સરદાર,
ભોળાભીમે ગોરિને, ખચિત પમાડી હાર. ૯૨
કર્યો નાયકાદેવીએ, કારોબાર સ્વીકાર,
પછી મરણ પામ્યો તહીં, મૂળરાજ એ વાર. ૯૩
એ બાળા રાજા તણો, અમલ રહ્યો બે વર્ષ,
ત્યાર પછી **ભોળાભીમ**[૪] રાજ લિધું ધરી હર્ષ.
આ વેળા અજમેરની, ગાદીપર ચોહાણ,
સોમેશ્વર નૃપતી હતો, એ અંતરમાં આણ. ૯૫
એ સોમેશ્વર રાયનો, પૃથુરાજ કુમાર,
નાનાની ગાદીપરે, હતો દિલ્લી હકદાર. ૯૬

કવિત—અથવા મનહર.

આબુપતિ પરમાર જેતસી રાજાને ત્યાં,
પૃથુરાજનો વિવાહ[૧] કરવામાં આવ્યો તો;
તેમ છતાં માગી કન્યા, ભોળાભીમ ભૂપતિએ,
આબુપતિએ ન આપી, સંદેશડો કાવ્યો તો;
અંતે અજમેર એહ કન્યાને મોકલી દીધી

૩ વિજયદેવ દ્વારપાળે. ૪ બાળ મુળરાજનો કાકો.
૧ ઇચ્છનકુંવરી સાથે.

આબુપર ભીમ મોટી, સેના સઘ લાવ્યો તો;
તે વેળાએ આબુપતિ, સાથે જુદ્ધ જામ્યું ભારી,
અજમેર સુધી પુઠે, ધાઇને હરાવ્યો તેહ. ૯૭

દોહરા.

જુદ્ધ થયું અજમેરની, પાસે જેણીવાર,
સોમેશ્વર ચોહાણને, મારી કીધો ઠાર. ૯૮
ભીમ ગયો જય મેળવી, સ્વદેશ એણીવાર,
પૃથુરાજ લશ્કર લઇ, લડવા થયોરે તૈયાર. ૯૯
વેર પિતાનું વાળવા, આવ્યો એ ગુજરાત,
જંગ મચ્યો જબરો અને, હાર્યો ગુજર્જર નાથ. ૧૦૦

સવૈયા.

શાહબુદ્દીને કરી સવારી, પૃથુરાજપર ત્યારપછી,
રજપુત રાજ ગયું દિલ્હીનું, મુસલમાનને હાથ નકી;
કુતુબુદિનને દિલ્હીને, અજમેર તણો સુબો રાખ્યો,
ભાર વળી ફરીને ખવરાવી, કેર ઘણોજ કરી નાંખ્યો. ૧૦૧

દોહરા.

ત્યારપછી અજમેરથી, કુતબુદિનને દૂર,
કરવા યત્ન કર્યો ભીમે, એ વખતેજ જરૂર. ૧૦૨
બાજા રાજાથી મળી, જિત્યો સુબાને શૂર,
ઘાયલ કીધો એ સમે, છુટી ગયું સહુ નૂર. ૧૦૩
પણ આવી ત્યાં શાહની,૧ કુમક વળી એવાર,

અણહિલપુર કબજે કર્યું, ભાગ્યો ભીમ સરદાર. ૧
પણ રજપૂતો સર્વનું, જોર હતું ભરપૂર,
ભીમે ફરી ગુજરાતને, કબજે કીધ જરૂર.
એ વેળાએ બહુ બહુ, બંડ કરી સરદાર,
માંડળીકોને સામતો, લડીમુઆ હદપાર.
સોલંકી જયસીંહની, વરતાવી ગર આ
અણુહિલપુર હસ્તક કર્યું, એજ
પણ પાછું ત્રણ વર્ષમાં
ત્રિભુવનપાળે તે

સવૈયો—

ચડાઇને અવિચારી ભોળો–ભી
જે ત્રણ વેળા હાર્યો તોપણ, નપૂર.
એ ગાદીપર વધૂ વરસ, વનરા... ... કર્યું તું[2] રાજ,
તેથી પણ ત્રણ વર્ષ વધારે, રાજ કરી ગ્યો[3] આ મ્હારાજ. ૧૦૯

વાઘેલા વંશ.

સવૈયા એકત્રીશા.

અરણોરાજ શુરો વાઘેલો, તેનો કુંવર લવણપ્રસાદ,
હતો ભીમભોળાનો મંત્રી, અંતરમાં એ આણો લાદ;
પણ પાછળથી કુસંપ થતાં, લવણુપ્રસાદે જીત્યા દેશ.
ધંધુકામાં કીધી ગાદી, બતાવિને બ્હાદૂરી[1] બેશ.

---

૨ હતું. ૩ ગયો.

૧ ભીમદેવની સામે બંડ ઉઠાવ્યું હતું.

તેનો કુંવર વીરધવળ તે, પરાક્રમી પૂરો પ્રખ્યાત,
રાજવિષે કરી દીધ વધારો, જીતી ગોધ્રા ને ખંભાત;
તે વેળાએ તેજપાળને, જાણો વસ્તુપાળ પ્રધાન,
રાજકાજનો રણમાં જેઓ, જણાવેલા છે ચતુર સુજાણ. ૧૧૧

દોહરા.

તનુજ બે, વીરમ, વીશળદેવ,
. નાવી મળતી ટેવ. ૨ ૧૧૨
વીરમગામ,
પી તેણી ઠામ. ૧૧૩
ગું થયું જેવાર,
કીધ વિચાર.
વસ્તુપાળે ... ને લીધ પ્રાણ,
ફરી સ્વારી તે પછી, અણહિલપુર પર જાણ. ૧૧૪
કાઢી ત્રિભુવનપાળને, હાથ કર્યું ગુજરાત,
હરાવિને શત્રુ બધા, ખૂબ વધારી ખ્યાત. ૧૧૫

સવૈયો.

વીશળદેવે વીસનગરને, વીજાપૂર વસાવી ગામ,
ડભોઇનો કિલ્લો બંધાવ્યો, રૈયત રાજી થઇ તમામ;
અર્જુનદેવ થયો એના પછી, સારંગદેવ કરણ ઘેલો,
ગુજરાતી બેઠો અને, એ રજપુત રાજા છેલ્લો. ૧૧૬

દોહરા.

---

૨ ... નો આંક નહીં.

ધા.

પર ચાર પ્રમાણ,

કીધ સમાપ્તી ગણવું.

માહીતી.

બેસતી વખત તિલક કરનાર સાહુકાર

રની દીકરી.

ચાંપો—વનરાજનો કારભારી.

વનુભા—વનરાજનું બાળપણનું ગુપ્ત નામ.

રાજ—મુળરાજનો બાપ.

લીલાદેવી—રાજની રાણી અને સામતસીંહની બેન

દેવળદેવી—કુમારપાળની બહેન.

રૂપસુંદરી—જયશિખરની રાણી.

મીનળદેવી—ભુવડની કુંવરી.

હેમાચાર્ય ઉર્ફે ચાંગદેવ તે મોઢવણીક

તેનું નામ સોમદેવ મુની પાડ્યું હતું.

વસ્તુપાળ—તેજપાળ-વીરધવળના મંત્રી પોરવાડવાણીઆ હતા.

[illegible]દેવી—અજેપાળની રાણી અને બાળમુળરાજની મા.

